

Politisk högerextremism i Finland

av Björn Körlof

TITEL:

Svart gryning: fascismen i Finland 1918–1944

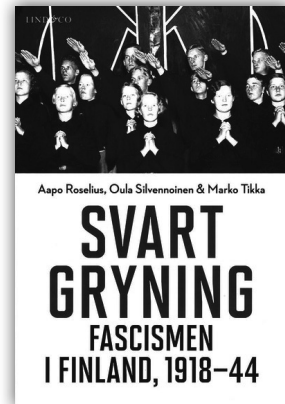
FÖRFATTARE:

Aapo Roselius; Oula Silvennoinen och Marko Tikka

Svensk översättning av Mattias Huss

FÖRLAG:

Lind o Co, Lund 2018

FÖRFATTARNA TILL BOKEN *Svart gryning* tar sig an ett känsligt ämne, då viktiga delar av deras skildring ofrånkomligen innebär en delvis kritisk hållning till några av den finska kulturens mest välkända gestalter. Boken ger en tydligt pregnant inblick i främst delar av den vita sidans ideologiska hemhörighet och inte minst den, dock helt klart mycket begränsade, del av denna ideologi som tydligt hörde hemma i fascismens och nazismens värld. Den tydliga begränsningen av fascismens utbredning inom borgerligheten behandlas dock inte med helt godtagbar tydlighet i boken. För den som söker efter en något mer balanserad syn på den finska borgerlighetens förhållningssätt till fascismen rekommenderas *Socialdemokratisk och konservativ antifascism i Finland* av Matias Kaihoviirta, och Mats Wickström i *Historisk tidskrift för Finland*, nr102 (1), 2017.

Men *Svart gryning* inrymmer en stor ideologihistorisk förtjänst. Den sträcker sina tentakler längre bakåt än inbördeskriget då den söker efter ”tankerötter” i det sena 1800-talet och den finska borgerlighetens och delar av högerens finsknationalistiska och språkideologiska bakgrundsskrifter och

tänkandet hos vissa framträdande kulturpersonligheter i Finland som understödde dessa yttringar. Detta ideologiska utvecklingskede ägde rum främst i en tydlig strävan efter att återskapa och befästa finsk kultur och finskt samhälle utan begränsande ryska eller svenska ”fjättrande bojor”. Sådana tankar fanns utbredda även långt in i den finska socialdemokratins led utan att dessa kan sägas ha hyst fascistiska böjelser.

Boken ger många intressanta vinklar till ideologisk kunskap om hur olika politiska rörelser sökte spela på folkstämningar och kulturanknytningar och inte enbart i Finland. En god bakgrundsteckning till Finlands oroliga och våldsamma politiska urladdningar genom inbördeskriget och 20- och 30 talets inrikes oroligheter är emellertid inte fullt ut genomförd i denna bok med den omsorg om olika viktiga historiska och rent säkerhetspolitiska faktorer som här spelat in.

Den finska nationalismens framväxt under det sena 1800-talet och början av 1900-talet bör nämligen i hög grad ses i sitt sammanhang med de kraftiga försök till russifiering av Finland som det ryska tsarväldet beslutat om och det försök till bolsjevikrevolution i

Finland som Lenin och Trotskij stödde 1917–1918. Denna finska våg av nationalism inrymde stora demokratiskt icke-socialistiskt sinnade grupper, men helt tydligt också mindre grupperingar med icke-demokratiska och nazistiska inslag. Men, kort sagt; orsakerna till den vitt utbredda finska nationalismen och dess mer extrema politiska yttringar bör i väsentlig grad sökas i ett tydligt uttalat hot från rysk imperialism och, efter tsardömets fall, i sovjetiska maktambitioner och hot mot Finlands självständighet.

Boken ger alltså väsentliga bidrag till insikt i hur denna finska nationalism och borgerligt sinnade kultur och dessas mer extrema ideologiska yttringar växte fram, men den ger alltså endast tunt bidrag till den förklaring som det ryska och därefter det sovjetiska hotet spelade och som kom att sätta sin prägel på denna framväxt också av mer extrema rörelser.

Det kan naturligtvis sägas att boken inte gör anspråk på att teckna denna bredare politiska ram, men den blir utan denna ram kontroversiell.

Det kontroversiella uppstår på två sätt. En kontrovers kan sägas ligga i att boken tenderar att bli ensidigt kritisk mot den högra sidan av den ideologiska skalan utan att balanserat bemästra det ryska och sovjetiska ideologiska och politiska hotet, vilket var ett starkt överskuggande paradigm för den stora delen av högerns ideologiska hemhörighet, utan att den likväl hemföll åt antidemokratiska eller fascistiska övertoner. Detta paradigm kan återfinnas även hos den demokratiskt lagda socialdemokratin i Finland. Men kontroversen ligger också i att detta hot upplevdes inte enbart som ett hot från den östra stormakten utan även som ett hot, med tydliga våldstendenser, från en starkt socialistiskt/kommunistiskt präglad inhemsk rörelse, vilken ofta och ohämmat stöddes från Moskva. Denna aspekt av de

djupgående ideologiska motsättningarna i Finland självt, och som ledde till inbördeskriget, hade också förtjänat en bättre belysning än den som nu, relativt tunt, gjorts.

Men boken belyser ingående de påtagligt otrevliga fascistiska och nazistiska inslag som fanns företrädda i olika politiska rörelser, t ex i den s.k. Lapporörelsen eller i vissa religiöst fundamentalistiska rörelser. Förhållandet till t ex Tyskland blev särskilt problematiskt efter Hitlers maktövertagande då ledande finska politiker även inom socialdemokratin (tex Väinö Tanner), ideologiskt mycket motvilligt, såg det som nödvändigt att söka tyskt stöd för att bemästra hotet från Sovjet. Under fortsättningskriget kom Finland därför att hamna i svåra förhållanden till det nazistiska Tyskland, då t ex rekrytering av finska soldater till Waffen SS kom att ske under påtryckning från Tyskland. Dessa soldater blev dock i allt väsentligt föraktade av finsk opinion.

En viktig fråga är därför hur utbredda, allmänt sett, dessa mer extrema fascistiska och nazistiska inslag var i det finska ideologiska panoramat. Ser man till de av författarna uppgivna medlemssiffrorna, och med fog kan anta att alls inte alla medlemmar var fullblodsnazister, ter sig anslutningen till dessa extrema ideologier inte alltför uppseendeväckande. Mer uppseendeväckande var dock vissa av dess yttringar med våldsinslag, vilka naturligtvis gav stora tidningsrubriker.

Boken berör, högst kortfattat, ett av Lapporörelsens mest framträdande propagandainslag under dess uppsving i början på 1930-talet. Det gick ut på att regeringen var alldeles för svag och inte tog itu med det tydliga kommunistiska hot om statskupp som fanns och som underblåstes från Moskva, inte minst efter det försök till omfattande olagliga strejker som ägde rum i slutet på 1920-talet som visades vara understödda från Moskva. Vid rannsakingarna mot strejkle-

darna visade det sig nämligen att flera av dem hade vapengömmor inne i Finland. En bidragande orsak till oron var också att Moskva på motsvarande sätt sökt åstadkomma en revolution i Estland i början på 1920-talet.

Det som kom att bli mycket uppseendeväckande var emellertid, och väl skildrat i boken, främst dessa extremrörelsers våldsmetoder, inte minst de s k ”skjutsningarna” som innebar att Lappomän tillfångatog vad de ansåg vara opålitliga samhällsmedborgare och skjutsade dem över till den sovjetiska sidan av gränsen. Dessa händelser behandlas väl av författarna men vissa händelser blir naturligen mer detaljerat behandlade, t ex ”skjutsningen” 1930 av den tidigare presidenten Ståhlberg och hans maka som fraktades till den ryska gränsen och hotades med att bli inkastade till Sovjet.

Boken berör, dock endast rapsodiskt, det som, för omvärlden, tedde sig högst uppseendeväckande, nämligen när chefen för generalstaben, generalen Kurt Martti Wallenius häktades, anklagad för att, tillsammans med några Lappoanstrukna officerare, ha varit delaktig i skjutsningen av Ståhlberg. Han anklagades också senare för upprorsbrott då han tydligen hade nära anknytning till vissa extrema personer inom Lapporörelsen och dessas anstiftan av det s k Mäntsäläupproret. Han fick dock ett högst kortvarigt fängelsestraff, verkade därefter helt civil bl a som generalsekreterare i Lapporörelsen, men togs till nåder av Mannerheim inför Vinterkriget 1939 och fick då ånyo som general militärt befäl över en viktig del av den nordfinska fronten.

Författarna anser att Mannerheim inte sympatiserade med någon av de mer extrema rörelserna och höll sig borta från dem för att inte bli komprometterad. Att han inte var nazist är helt klart då han tydligtvis alls inte var tillfreds med att bli uppvaktad av Hitler på sin 75-årsdag. Men boken be-

rör dock inte alls den egendomliga episod, med Mannerheim som deltagare, som följde på det s k Mäntsäläupproret. Detta uppror drog in Lapporörelsen och en del av skyddskårerna i ett mindre, och tydligen mycket avgränsat, väpnat uppror mot regeringen i trakten av Mäntsälä. Lapporörelsen krävde i samband med dessa händelser på nytt att regeringen måste avgå och att en ny regering med general Walden som statsminister skulle tillsättas. Det hör till händelseförloppet att general Walden var en av Mannerheims fåtaliga förtrogna.

Presidenten Svinhufvud bildade i detta brydsamma läge en informell rådgivande grupp för att söka avveckla oroligheterna utan alltför stor skada på tilltron till regeringen eller till skyddskårerna. I gruppen ingick generalen Malmberg som var chef för skyddskårerna, försvarsmaktens chef generalen Sihvo och general Österman som var arméinspektör. Gruppens sammansättning vittnar om presidentens oro för att behöva ta till vapenmakt. Malmberg föreslog presidenten att han och Österman skulle få upp söka Mannerheim för att söka förmå denne att lugna ner de mest högljudda skyddskårcheferna, av vilka vissa också tillhörde Lapporörelsen. Mannerheim var nämligen hedersbefälhavare för skyddskårerna och Malmberg menade att Mannerheims auktoritet kunde bidra till att lugna ner det hela. Till de bägges bestörtning ville dock inte Mannerheim medverka till det utan ansåg istället att regeringen borde avgå, alltså just det som Lapporörelsen krävde! Österman skriver i sina memoarer att han ansåg Mannerheims hållning var ”bedrövlig”.

Bokens viktigaste och mest läsvärda budskap ligger i dess ambition att söka förklara de högerextremistiska rörelsernas framväxt ur drag i finsk nationalism och finsk kultur med språkfrågorna som viktiga element; liksom i författarnas ansträngningar att tolka

de fascistiska ideologiska elementen i ett också europeiskt perspektiv. Bokens svaghet ligger, dock som nämnts, i att den inte mer gediget söker efter viktiga allmänpsykologiska delförklaringar till de extrema yttringarnas framväxt i det uppenbara hot mot Finlands självständighet som ryskt och sovjetiskt hot utgjorde.

Recensenten är tidigare generaldirektör och riksdagsman. Han är ledamot av KKrVA och redaktör för *Militärhistorisk Tidskrift*.